

Dakle, u korijene pojma solidarnosti uključena su oba pola povijesnih predodređenosti »zapadnog čovjeka«: *grčko-rimski* i *židovsko-kršćanski*.

Solidarnost je i demokratsko ostvarenje individualne slobode. Tomu je možda ponajviše, pak, pridonijelo nasljeđe francuske građanske revolucije i njome namrijet, kako Brunkhorst kaže, »patriotizam ljudskih prava«.

Solidarnost, nadalje, »nije milost nego pravo«. Prema tome, solidarnost nije drugo od pravednosti – *nota bene*, ovdje poistovjećene s formaliziranim pravom!

Dakle, demokratsko je ostvarenje solidarnosti omogućeno individualnom slobodom.

Inherentno tomu, solidarnost nije tek privjesak organski nastale *zajednice* već je rezultat konstitucionaliziranja u *društvo*.

No, sam je autor svjestan da ovi postulati ne moraju uvijek biti i realna slika stvarnog stanja svijeta u kojemu živimo.

Nažalost, prvenstveno smo svjedoci »globalizacije moći, prava i novca«. Ovi se, sasvim sigurno, globaliziraju nauštrb i na teret »demokratske solidarnosti«.

Upravo o tomu govori već spomenuto drugo poglavlje Brunkhorstove knjige.

Prema Luhmannu izvedeni, funkcionalni sustavi suvremenog društva troše ljudsku supstanciju a da je ne obnavljaju. Tržišna ekonomija i suverena državna moć u novonastalim globalizacijskim uvjetima predstavljaju novovrsne oblike »socijalne integracije bez solidarnosti«. Pod režimom funkcionalne diferencijacije, nečuveno bogatstvo ne daje se odijeliti od nečuvеног siromaštva.

Bezgranična kapitalistička ekspanzija radi ekspanzije, sasvim sigurno, uništava nasljeđe, ali i potencijale solidarnosti kao primarne ljudske vrijednosti. Na taj način trpi i demokracija, toliko prisutna u ustima boraca protiv terorizma i tvorca »Novog svjetskog poretka«.

Potreba za bratstvom i političkom jednakošću, javlja se kao prepoznavanje nedostatnosti solidarnosti u suvremenom, globalnom svijetu. Iako se Brunkhorst, prije svega, zalaže za konstitucionalizam solidarnosti i legalizirani ljudskopravni okvir demokratskog svjetskog društva, uputnijim mi se čini ovaj prikaz završiti jednom drugom njegovom opaskom.

»Strukturno povezivanje ne rješava problem solidarnosti«.

Dakle, nažalost, *demokratska solidarnost* ostaje tek utopijskom težnjom nekih budućih vremena.

Marijan Krivak

Manuel Castells

Internet galaksija

Razmišljanja o Internetu, poslovanju i društvu

Naklada Jesenski i Turk,
Zagreb 2003.

Nakon vrlo uspješne trilogije: *Informacijsko doba, ekonomija, društvo i kultura* (I. Svezak: »Uspón umreženog društva«, II. svezak: »Moć identiteta« i III. svezak: »Kraj tisućljeća«) nastale u drugoj polovici 90-tih godina prošlog stoljeća, Manuel Castells i u ovoj knjizi nastavlja analizirati odnose između razvoja informacijske tehnologije i različitih područja društvenog djelovanja, kao i društva u cjelini. Knjiga *Internet galaksija. Razmišljanja o Internetu, poslovanju i društvu* podijeljena je na jedanaest zasebnih poglavlja. Uvod, kojeg Castells metaforički naslovljava »Mreža je poruka«, počinje tvrdnjom da je Internet »tkivo naših života«. Mogući nastavak ovoj tvrdnji bio bi »a mi (ljudi) smo snopovi informacija«, čime bi se upotpunio »klasični« kibernetički stav o ljudskom životu. Naravno, uz napomenu da Internet nastaje dvadesetak godina nakon kibernetike. U uvodu Castells uglavnom općenito izlaže o društvenoj važnosti Interneta. Prvo poglavlje, »Lekcije iz povijesti Interneta«, donosi vrlo iscrpan pregled nastanka i razvoja onoga što danas nazivamo Internetom. Od 1969. godine i nastanka računalne mreže Agencije za napredne istraživačke projekte (ARPA – NET), do 1991. godine kada je Linus Torvalds na temelju UNIX-a razvio novi operativni sustav (Linux) i besplatno ga distribuirao na Internetu i dalje, Castells nudi sažetu i informativnu povijest Interneta. Poseban naglasak stavlja na diskrepanciju između vojnih potreba, unutar kojih informacijska tehnologija dobrim dijelom nastaje i razvija se, te »znanstvenih snova« o slobodi i promjeni svijeta. To unutrašnje sučelje instrumentalnosti i utopijskih sadržaja sve do danas ostaje jednom od ključnih karakteristika Interneta, ali i cjelokupne informacijske tehnologije.

Drugo poglavlje tematizira kulturu Interneta, za koju Castells navodi da je, prije svega, kultura samih stvaratelja Interneta. S tim u vezi, on razlikuje četvoroslojnu strukturu koja karakterizira kulturu Interneta: tehnomeritokratska, hakerska, virtualno-komunitarijanska i poduzetnička kultura.

U nastavku poglavlja analiziraju se bitna obilježja svake pojedine kulture. Za tehnomeritokraciju tehnološko je otkriće najveća vrijednost, dok je to za hakere sloboda stvaranja, usvajanja i širenja znanja u svim mogućim proizvoljnim oblicima. Za virtualne-komunitarijance najviše su vrijednosti nehijerarhijska, slobodna komunikacija i samousmjerenje umrežavanje. Očekivano, u poduzetničkoj kulturi Interneta najviša je vrijednost novčana dobit koja se pokušava ostvariti »stvaranjem i prodajom budućnosti«.

Treće poglavlje govori o elektronskom poslovanju i novoj ekonomiji.

E-ekonomija zahtijeva radnu snagu koja mora biti visoko obrazovana i sposobna preuzeti inicijativu. Radnici u *e-ekonomiji* moraju biti spremni i sposobni za stalno samoprogramiranje u skladu s promjenjivom poslovnom okolinom. Castells navodi kako se doslovno sve u *e-ekonomiji* temelji na sposobnosti da se privuku, zadrže i učinkovito iskoriste talentirani radnici. U razmatranju nedostatka upravo takve radne snage, pak, propušta upozoriti na sve jasniju činjenicu da u tako postavljenim odnosima ljudsko (živo) sve više postaje resurs za razvoj tehnološkog (neživog). I to onaj manji i obrazovaniji dio, dok se većina ljudske radne snage nalazi izvan tog sustava »e-svjetova budućnosti za prodaju«.

U sljedećem poglavlju Castells raspravlja o virtualnim zajednicama, te ističe kako su negativne kritike Interneta u smislu širenja društvene izolacije i sloma društvene komunikacije uglavnom neutemeljene. Za konkretnije procjene društvenih učinaka Interneta nedostaju adekvatna empirijska istraživanja i duže razdoblje iz kojeg bi se mogla procjenjivati određena iskustva (Internet, 1995.). No, zatim navodi da nasuprot tvrdnjama prema kojima je Internet ili izvor obnovljene zajednice ili uzrok otuđenosti od stvarnog svijeta, društvena interakcija na Internetu, općenito, nema izravnog učinka na svakodnevni »off-line« život. Kao potvrdu te tvrdnje navodi rezultate istraživanja u Velikoj Britaniji (1999.) koji pokazuju da nema velike razlike u socijalnom ponašanju između korisnika Interneta i onih koji nisu korisnici. Takvi su rezultati i očekivani s obzirom na relativno kratko razdoblje od pojave Interneta. Castells kao da zaboravlja upravo taj argument koji je koristio u odbacivanju negativne kritike Interneta. Osim toga, smatramo kako je ovdje važno podsjetiti i na poznatu McLuhanovu tvrdnju da mediji značajnije utječu na društvene odnose svojom strukturom negoli sadržajem (značenje sintagme »medij je poruka«).

Pri kraju ovog poglavlja Castells raspravlja o »umreženom individualizmu«, koji se javlja posredstvom Interneta, te navodi kako »možemo reći da Internet ne stvara obrazac umreženog individualizma, nego da razvoj Interneta daje odgovarajuću materijalnu podršku umreženom individualizmu kao dominantnom obliku društvenosti«. Prije bi se moglo reći da Internet daje virtualnu podršku »umreženom individualizmu«, što takav oblik društvenosti još više označava prijeporima »nestvarnosti«.

Peto i šesto poglavlje analiziraju politiku Interneta, s posebnim naglaskom na odnos računalne mreže i civilnog društva, te na privatnost i slobodu u kibernetičkom prostoru. Jedno od ključnih pitanja što ga Castells postavlja u tom smislu (i na koje ne daje konkretnije odgovore) jest pitanje ima li Internet isključivo instrumentalnu ulogu u izražavanju društvenih protesta i političkih sukoba, ili se ta »društveno-politička igra« transformira u kibernetičkom prostoru, što posljedično dovodi i do transformacije političkih čimbenika i ciljeva? Internet za Castellsa više nije područje slobode, niti je ostvarenje orwelovskog proročanstva, već prije bojno polje na kojem se vodi temeljna borba za slobodu u Informatijskom dobu. No kada Castells navodi da se »u trenutnom tehnološkom okruženju svaka elektronski odasana informacija bilježi, te se kasnije može obraditi, identificirati i kombinirati u kolektivnu ili pojedinačnu jedinicu za analizu«, onda to ipak podsjeća na Orwelovo »Ministarstvo Istine«, naravno u »update izdanju«. U daljnjoj analizi nadzora na Internetu autor zaključuje kako se ne radi o Velikom bratu, »već o mnogo malih sestara, agencija za nadzor i obradu informacija, koje bilježe naše ponašanje za vječnost, dok nas baze podataka okružuju tijekom čitavog našeg života – što će uskoro početi bilježenjem naše DNK i osobnih karakteristika (skeniranje mrežnice ili otisci prstiju kao digitalizirane oznake)«. Ovakva razmišljanja upućuju na mogućnosti nove društvene diferencijacije i stratifikacije koja će svoj temelj imati u informatijskim bazama genetičkih podataka (plastično prikazano u filmu *Gottica*). Ističući kako na početku 21. stoljeća svijetom Interneta vlada uznemirujuća kombinacija sveprisutne slobodarske ideologije i sve češće kontrole, Castells smatra kako bi građani upravo putem Interneta mogli nadzirati rad Vladâ (a ne obrnuto). No ipak ostaje nejasnim kako to provesti i, uopće, na koje se građane odnosi ta mogućnost?

Sedmo poglavlje donosi analizu razvoja multimedija i odnosa spram Interneta. Stvaranje

multimedijalnih uređaja još uvijek nije naišlo na šire prihvaćanje javnosti, odnosno potencijalnih potrošača.

Spajanje Interneta i medija, te primjena tehnologije digitalne virtualne stvarnosti, otvara mogućnosti ostvarivanja multimedije – elektronskog hiperteksta na globalnoj razini. To bi značilo i pojavu »nove kulture«, koju bi karakteriziralo pet procesa: 1. *integracija*, u smislu povezivanja umjetničkih oblika i tehnologije u jedan hibridni oblik izražavanja; 2. *interakcija*, odnosno mogućnost izravnog kontakta i utjecaja na medij i komuniciranje s drugima kroz medij; 3. *hipermedij*, kao povezivanje odvojenih elemenata medija radi stvaranja niza osobnih asocijacija; 4. *uranjanje*, ili ulazanje u simulaciju trodimenzionalne okoline; 5. *pripovijedanje*, kao spajanje nelinearnih oblika priča i prezentacija medija. S tim u vezi, Castells postavlja pitanje, »ako je virtualnost jezik kojim stvaramo smisao, a hipertekst je personaliziran, kako onda možemo dijeliti smisao u društvenom životu? Hoće li nedostatak zajedničkog smisla, gdje svatko govori drugim jezikom izgrađenim oko svog personaliziranog hiperteksta, otvoriti put širenju otuđenja među ljudima? Slična pitanja možemo naći i kod distopijskih vizija Raya Bradburya (*Fahrenheit 451* – multimedijski »prijatelji na zidovima«) i Philipa K. Dicka (*Sanjaju li androidi električne ovce?* – multimedijске »orgulje raspoloženja«).

Osmo poglavlje daje pregled »geografije Interneta«. Zanimljivo je da je Internet prije svega »velegradski fenomen«. Popularne zamisli o »tehnološkom selu« u nekom idiličnom krajoliku i o odumiranju velikih gradova uglavnom nemaju utemeljenja. Castells obrazlaže kako je temeljni razlog navedenom – prostorna koncentracija poslova, aktivnosti koje donose prihod, usluga i mogućnosti razvoja u gradovima, a posebno u najvećim velegradskim područjima (tzv. *megalopolisi*). U vezi novog oblika rada (*tele-rad*) Castells ističe kako novi model rada ne predstavlja toliko radnik na daljinu (iz svog doma), već prije nomadski radnik i »ured u pokretu«. I ovdje je potreban određeni oprez, s obzirom da se rezultati istraživanja na koje se autor oslanja odnose na razdoblje od 1995. do 2000. godine. Daljnja će istraživanja vjerojatno dati potpunije rezultate.

Deveto poglavlje tematizira »digitalnu podjelu« u globalnoj perspektivi. Istraživanja u SAD pokazuju bitne razlike u pristupu Internetu po spolu i vrsti zaposlenja, a nešto manje razlike s obzirom na dobnu strukturu. No u globalnoj je perspektivi jasno da se brzo širenje Interneta odvija nejednako. Castells

navodi da je, od ukupno 378 milijuna korisnika Interneta (rujan 2000.), Sjeverna Amerika obuhvaćala 42,6 posto, Zapadna Europa 23,8 posto, Azija (uključujući Japan) 20,6 posto, Istočna Europa 4,7 posto, Latinska Amerika 4,0 posto, Bliski Istok 1,3 posto i Afrika 0,6 posto. Takvi su podaci u suprotnosti s postotkom svjetskog stanovništva koje živi na tim područjima. Nadalje, Castells, u analizi globalne »digitalne podjele«, navodi da »novi tehnološko-ekonomski sustav potiče nejednak razvoj, istodobno povećanje bogatstva i siromaštva, produktivnost i društvenu izoliranost, a njegov se utjecaj različito širi u različitim svjetskim područjima i u različitim društvenim skupinama.« Internet u tom smislu nije samo tehnologija već i tehnološko sredstvo i organizacijski oblik koji distribuira informacijsku moć, generiranje znanja i kapacitet umrežavanja u svim područjima aktivnosti.

U zaključku, naslovljenom »Izazovi umreženog društva«, Castells ističe da, ukoliko želimo očuvati vlastite živote i zajednice, svoje djelovanje moramo smjestiti u »specifičan kontekst dominacije i oslobođenja tamo gdje živimo: u umreženom društvu«. Živimo u razdoblju rađanja novog umreženog društva s »inteligentnim okolišem«, čiji je temeljni simbol Internet. Autorova zaključna, pomalo dramatična upozorenja ostavljaju nas u razmišljanju o putu kojime su ljudska društva prošla, od prvih totema životinja do totema Interneta. Na kraju tog razmišljanja stoji odluka, odabir daljnjeg puta. Hoćemo li »interaktivno uroniti« u imploziju elektronske tame ili ćemo još neko vrijeme promatrati »stvarnu svjetlost« Sunca? Umjesto odgovora, podsjetit ćemo na predzadnji znanstveno-fantastični roman Arthura C. Clarkea i Stephena Baxtera (*Svjetlost drugih dana*), gdje autori, između ostalog, navode stihove Thomasa Moorea: »U mirnoj noći/Kad ovlada snenost rana/Uspomena znade doći/Kao svjetlost drugih dana.«

Krunoslav Nikodem